

Esoterismus a literární časopisy v Itálii na počátku 20. století

Mauro Ruggiero
(Univerzita Karlova v Praze)

OPEN ACCESS

Během krize pozitivistické kultury, která zachvátila Evropu obecně a Itálii zvláště koncem 19. a na začátku 20. století, vyjádřili italští intelektuálové hlubokou potřebu obnovy směřující k nahrazení starých hodnot kultury 19. století a k hledání nových kritérií výrazové, literární a umělecké tvorby, jež by lépe vystihovala komplexní povahu skutečnosti.

Podobně nezbytně se u těchto intelektuálů projevovala také potřeba sehrát aktivnější roli v italském společenském životě v době, kdy se postava vzdělance radikálně změnila.

Toto volání po obnově se ozývalo především z řad uměleckých a literárních avantgard, které vznikly v prvních letech nového století, a vedly boj proti pozitivismu za podpory nového sdělovacího prostředku, jenž byl díky svým vlastnostem předurčen k obrovskému úspěchu a který se stal symbolem kultury celé této epochy: politický a kulturní časopis, v Itálii známý také jako „foglio letterario“, „literární list“. Třebaže časopisy byly v průběhu předcházejícího století dosti rozšířené, teprve v prvních letech 20. století se staly privilegovaným místem oběhu idejí a utváření myšlení, ale také literární dílnou, v níž vyrostla celá generace spisovatelů, která měla později na italské kulturní scéně 20. století velkou váhu. Společným rysem těchto časopisů byla myšlenka militantní, antipozitivistické kultury, kritické vůči liberální demokracii a scientismu, který si činil nárok na řešení všech lidských problémů skrze vědu a který naopak nebyl schopen dát konkrétní odpovědi na zásadní a věčné otázky člověka.

Kulturní časopisy se velmi záhy staly svrchovanými protagonisty italského kulturního života a místem zapálených debat a střetů intelektuálů náležících k různým myšlenkovým proudům. Jejich záměrem bylo osvobodit kulturu, na niž měly v předcházejících staletích monopol akademie a univerzity, a rozproudit a dynamizovat kulturní diskusi tak, jak to vyžadovala doba a nové společenské poměry.

Ne náhodou byla centrem zrodu a šíření prvních časopisů Florencie. Důvod je třeba hledat v dynamické a neklidné povaze tohoto města, které na začátku nového století přímo oplývalo literárními kavárnami, kulturními spolky, kroužky a místy, kde se scházeli intelektuálové, kteří obzvláště citlivě vnímali potřebu změny a kteří vůči akademické kultuře pozitivistického typu vystupovali ještě ostřeji než jinde.

Dobové časopisy ovlivněné Bergsonovým vitalismem, Nietzschovou filosofií, pragmatismem W. Jamese a idealismem Benedetto Croceho a Giovanniho Gentileho

se v reakci na odhalení omezených možností rozumu, na scientismus a slepou víru v materialismus začaly zajímat o „život duše“, chápaný jako energie jednotlivce, tíh-noucího k prosazení sama sebe a k rozvoji vlastního potenciálu. V této nové perspektivě získalo zvláštní význam umění koncipované jako intuitivní způsob porozumění skutečnosti, schopné nabídnout často daleko úplnější a hlubší pohled na jsooucn než logicko-diskurzivní myšlení.

Z tohoto důvodu se v tehdejších časopisech stále více šířila kultura iracionalistického ražení, jejímž hlavním projevem byl určitý typ esoterismu, spiritismus a další formy okultismu a která citelně ovlivnila literární a uměleckou tvorbu tehdejších intelektuálů. To je obzvláště patrné právě u myslitelů a spisovatelů, kteří se sdružovali kolem nejvýznamnějších literárních časopisů *Leonardo*, *La Voce*, *Lacerba* a dalších. Tento esoterismus, který bychom mohli definovat jako „vzdělaný“, se aktivně podílel na obnově tehdejší italské kultury díky vlivu, který měl na spisovatele a učence, hlavní představitele tehdejšího kulturního života Apeninského poloostrova. Vlna obecného zájmu o spiritismus, okultismus a esoterismus, která zasáhla Itálii podobně jako zbytek Evropy na přelomu 19. a 20. století, našla v těchto časopisech důležitý nástroj svého šíření ve všech vrstvách společnosti a měla neobyčejný vliv až do konce dvacátých let nového století. Kromě tehdejších nejznámějších časopisů, na jejichž stránkách byly publikovány jedny z nejdůležitějších textů italské literatury 20. století, se esoterismem zabývalo i značné množství specializovaných časopisů, které byly mezi tehdejšími čtenáři široce rozšířeny.

Neméně o těchto zájmech, jež oproti minulosti v tomto období značně vzrostly, svědčí i prostor, který publikacím o esoterismu věnovaly zavedené italské nakladatelské domy: *Hoepli*, *Laterza*, *Bocca*, *Carabba* a další, které sehrály důležitou úlohu v šíření kultury v Itálii. Sám Benedetto Croce, který zpočátku na zájem mladých intelektuálů o okultní vědy pohlížel spíše s nedůvěrou, přesvědčil nakladatelství *Laterza*, aby začalo publikovat autory náležející do řad esoteristů, např. Julia Evolu, zatímco Emmelině Sonninové-De Renzisové, sestře politika Giorgia Sidneyho Sonnina, vděčíme za to, že týž dům vydal i italské překlady děl Rudolfa Steinera (např. *Tajná věda v nástinu*, *O iniciaci*, *Filosofie svobody* a další). Nakladatelství se sídlem v Bari zavedlo rovněž proslulou řadu *Collana di studi religiosi, iniziatici ed esoterici*, lépe známou pod názvem „Biblioteca Esoterica“. Giovanni Papini řídil pro nakladatelství *Carabba* edici *Vita dell'anima*, v níž vycházely texty o orientálních náboženstvích a filosofiích i díla autorů spojených s esoterismem, např. Rudolfa Steinera. Také nakladatelství *Fratelli Bocca Editori* se intenzivně věnovalo Steinerovu dílu, ale vydávalo i knihy Julia Evoly, Annie Besantové, rakouského esoterického spisovatele Gustava Meyrinka, Giuliana Kremmerze a mnoha dalších.

Studium esoterismu bylo nedílnou součástí kultury lidí, kteří se věnovali studiu filosofie a psychologie,¹ a zájem o okultní vědy od konce 19. století až do třicátých let 20. století se exponenciálně zvyšoval. Důkazem jsou mimo jiné časopisy, jež se staly hlásnou troubou literárních a uměleckých avantgard raného 20. století. Intelektuálové, kteří založili literární listy *Leonardo*, *La Voce*, *Lacerba* či *L'Italia futuristica*, jen těžko odolávali zájmu o okultno a byli prakticky trvale fascinováni esoterismem. Jak napsala Simona Ciglianaová, „alespoň povrchní znalosti okultismu a spirituali-

1 Srov. Marcigliano 2006, s. 377.

smu patřily ke kulturní formaci téměř všech tehdejších intelektuálů: jen málokdo mohl tvrdit, že nečetl Schurého, že se alespoň příležitostně nezajímal o práci některé z mnoha vědeckých komisí pro výzkum paranormálních jevů, nebo že se nikdy nezúčastnil spiritistického sezení“.² Například časopis *Leonardo* (1903 — 1907), vydávaný ve Florencii pod vedením Giovanniho Papiniho v nakladatelství *Vallecchi*, který byl na úsvitu 20. století spíše platformou filosofického a nacionalistického estetismu, se v druhé fázi své existence (1904 — 1905) přiklonil k pragmatismu, ale v letech 1906 až 1907 se zajímal stále více o okultismus, který mnozí považovali za „úpadek“ Papiniho „magického idealismu“.

Kulturní život ve Florencii, kde *Leonardo* vznikl, se jen hemžil esoteristy, okultisty, mágy a mystiky (jak to vystihl italský filosof a anglista Mario Manlio Rossi v knize *Lo spaccio dei maghi*³), jejichž centrem byla proslulá kavárna „Giubbe Rosse“, společnost *Società Teosofica* v ulici Via Masaccio a knihovna „Biblioteca Filosofica“, již Augusto Hermet definuje jako „doupě mágů, spiritistů, okultistů a teosofů“⁴ a kterou Papini označil za „jeden z nejlepších signálů intelektuálního probuzení Florencie a rostoucího italského zájmu o problémy duše“.⁵ Důležitou oporou Knihovny byly časopisy *Leonardo* a *La Voce*. Ve městě se navíc nacházela řada zednářských lóží a dalších esoterických institucí, k jejímž členům náleželi intelektuálové a kulturní činitelé, bezprostředně se podílející na modernizaci země a na boji proti staré kultuře.

Okultistickou éru časopisu *Leonardo* zahájil Giovanni Papini (jenž se prohlásil za „buditele“ a „vychovatele“) svým „magickým pragmatismem“, poté však dospěl k určité formě mysticismu a okultismu s cílem naplnit teorii „Člověka-Boha“, jejímž autorem byl sám Papini.⁶ V tomto období se na stránkách časopisu objevovaly texty pojednávající o magii, orientálních disciplínách, zednářství apod., témata sloužící Papiniho plánu „proměny duší“, jež měla vést k proměně společnosti. V časopise *Leonardo* vycházely „fragmenty z Eckharta, Angela Silesia, Susa, Blakea, z Upanišád a dalších mystických děl, pod názvem *Gli amanti di Dio* nebo *I compagni della solitudine*“.⁷

Také *Voce* (1908–1916), politicko-literární časopis blízký myšlení Benedetto Croceho a Giovanniho Gentileho, založený ve Florencii Giuseppem Prezzolinim a Giovanniho Papinim, a následně vedený i Giuseppem De Robertisem, jehož cílem bylo stát se útočištěm intelektuálů všech uměleckých zaměření, nebyl imunní vůči vlivu esoterické kultury. Do *Voce* přispíval Giovanni Amendola, který měl blízko k teosofickým kruhům, ale nejvýznamnějším příkladem sblížení esoterické a literární kultury v tomto časopisu byl esoterický básník Arturo Onofri, stoupenec teosofie, ale hlavně antroposofie Rudolfa Steinera, který v letech 1909 až 1917 spolupracoval s nejdůležitějšími kulturními časopisy té doby, v nichž publikoval své verše, kritické články a prózu.

Futuristická „florentská skupina“, tzv. *Pattuglia azzurra*, jejímiž členy byli i bratři Arnaldo Ginna a Bruno Corra, se od linie „oficiálního“ futurismu odklonila spíše smě-

2 Cigliana 2002, s. 122.

3 Rossi 1929.

4 Srov. Hermet 1987, s. 57.

5 Papini 1906, s. 170

6 Jasně svědectví o této papiniovské tendenci viz. Papini 1913.

7 Cigliana 2002, s. 55.

rem k symbolismu, okultismu a surrealismu, což je zřejmé obzvláště z textů, které najdeme například v časopise *L'Italia futurista*. Ten vyšel poprvé 1. června 1916 a byl dílem florentského futuristického směru, jenž předtím náležel do okruhu časopisu *Lacerba*. Arnaldo Ginna, malíř, sochař a režisér, se rovněž vášnivě věnoval studiu okulturních věd a východní filozofie⁸ a stopy jeho zájmu lze snadno vysledovat v jeho dílech *Metodo e vita nova* či *Arte dell'avvenire*, kde píše: „S bratrem jsme si obstarávali spiritualistické a okultistické knihy [...] Četli jsme okultistu Elifase Leviho, Pape, teosofy Blavatskou a Steinera, Besantovou... Leadbeatera, Edouarda Schurého. Navštěvovali jsme konference Teosofické společnosti v Bologni a ve Florencii. Když potom Steiner založil Antroposofickou společnost, zaměřil jsem svou pozornost na Steinera [...]“⁹ Nejhmatalejší důkaz zájmu futuristů o okulturní vědy však najdeme v jednom konkrétním díle, „manifestu“ z roku 1916: *La scienza futurista*.¹⁰ V tomto prohlášení podepsaném Carlim, Chitim, Corrou, Ginnou, Marou, Marinettim a Settimellim je oficiální věda, „servírovaná ve školách“ považována za „nestavitelnou krmí, od níž je lépe držet se co nejdál“, jelikož je považována za „idiotsky slepou tvář v tvář kolosální a neodbytné naléhavosti záhad, jimiž překypuje naše skutečnost“. Text naopak vyzývá „geniální mozky“ a „odvážlivce“, aby pátrali v „nejméně prozkoumané oblasti naší skutečnosti, jež zahrnuje fenomény médií, psychismu, rbdomanie, věšteství a telepatie...“

Mezi italskými uměleckými a literárními avantgardami prvních desetiletí 20. století a esoterickou kulturou tedy existovalo silné pouto. Toto pouto je třeba zasadit do širšího kontextu, který souvisí s odvěkým vztahem esoterismu a kultury a s vlivem, který na ni měl. Badatelé toto pouto dlouhou dobu ignorovali, ale dnes je naopak běžným předmětem studia a nabízí nové podněty k reflexi a solidní základy lepšího pochopení dějin a kultury, zvláště doby počátku 20. století.

Tento článek vznikl v rámci grantu GAČR č. 14-01821S *Pokus o renesanci Západu. Literární a duchovní východiska na přelomu 19. a 20. století*.

LITERATURA

Accame, Bobbio Aurelia. <i>Le riviste del primo Novecento</i>. Brescia : Editrice la Scuola, 1985. Armellini, Guido — Colombo, Adriano. <i>La letteratura italiana. Guida storica</i>. Bologna : Zanichelli, 1999. Castelnuovo, Frigessi, Delia. <i>La cultura italiana del '900 attraverso le riviste. "Leonardo", "Hermes", "Il Regno"</i>. Torino : Giulio Einaudi Editore, 1960. Celant, Germano. „Futurismo esoterico“, <i>Il Verri</i>, 1970, č. 33.	Cigliana, Simona. <i>Futurismo esoterico. Contributi per una storia dell'irrazionalismo italiano tra Otto e Novecento</i>. Napoli : Liguori, 2002 Hermet, Augusto. <i>La ventura delle riviste</i>. Firenze : Valecchi editore, 1987. „La scienza futurista (antitedesca, avventurosa, capricciosa, sicurezzofoba, ebra d'ignoto). Manifesto futurista“, <i>Italia futurista</i>, 1916, č. 2, I (15. červen). <i>Leonardo</i>, 1906, roč. IV, třetí série (duben).

8 Verdone 1968, s. 21–22.

9 Srov. Celant 1970, s. 108–117, a Verdone 1968, s. 21–22.

10 „La scienza futurista (antitedesca, avventurosa, capricciosa, sicurezzofoba, ebra d'ignoto). Manifesto futurista“, *Italia futurista*, č. 2, I, 15. června 1916.

- Luperini, Romano. *Gli esordi del Novecento e l'esperienza della „Voce“*. Roma-Bari : Laterza, 1976.
- Luti, Giorgio (a cura di). *Critici, movimenti e riviste del '900 letterario italiano*. Roma : NIS, 1986.
- Marcigliano, Andrea. „L'editoria ‚esoterica‘ negli anni del fascismo“. In *Esoterismo e fascismo*, a cura di Gianfranco De Turrís. Roma : Edizioni Mediterranee, 2006, s. 377.
- Milano, Giuseppe. *Le riviste italiane letterarie e politiche dal 1903 al 1926*, Firenze : Edizioni Remo Sandron, 1974.
- Mondello, Elisabetta. *L'avventura delle riviste. Periodici e giornali letterari del Novecento*. Roma : Robin Edzioni, 2012.
- Papini, Giovanni. *Un uomo Finito*. Firenze : Libreria della Voce, 1913.
- Rossi, Mario Manlio. *Lo spaccio dei maghi*. Roma : Doxa, 1929.
- Verdone, Mario. *Cinema e letteratura del futurismo*. Roma : Edizioni del Bianco e Nero, 1968.

ESOTERICISM AND LITERARY REVIEWS IN ITALY AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article shows how Italian literary reviews at the beginning of the 20th century have been influenced by Esotericism and Occultism. In the Italian literary reviews, between 19th and 20th century, appeared many articles and studies dealing with Spiritism, Esotericism and Irrationalism in general, due to the development of the Occult Sciences and Esotericism in Europe.

In Italy, in particular, the above mentioned influence was a reaction against Positivism and Scientism. Also James's, Nietzsche's and Bergson's philosophy played an important role in the cultural scenario where the literary reviews come from. The article focuses on several important Italian literary reviews like: *Leonardo*, *La Voce*, *L'Italia Futurista* etc. and shows with examples how these literary reviews have been influenced by esoteric culture.

KLÍČOVÁ SLOVA:

italská literatura — italské literární časopisy — esoterismus a literatura — italská avantgarda
Italian literature — Italian literary reviews — esotericism and literature — Italian avant-garde

Mauro Ruggiero (* 1979) vystudoval historii a filozofii na univerzitě v Salernu a ve španělské Salamance, druhý diplom získal na univerzitě v Pise, kde absolvoval studia italského jazyka a kultury pro cizince. Je studentem doktorského studia na Ústavu románských studií FF UK.